

Вікторія Небрат¹

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ДЛЯ СТРАТЕГУВАННЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Шлях до перемоги визначає правильна стратегія. З метою напрацювання необхідного історико-емпіричного та економіко-теоретичного базису для обґрунтування пріоритетів національної стратегії повоєнної відбудови, визначення доцільності та механізмів імплементації позитивного зарубіжного досвіду 27 квітня 2023 р. у ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" відбулася науково-практична конференція "*Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України*" (в режимі онлайн). Захід було ініційовано відділом економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України. Міждисциплінарний характер розгляду проблематики та науково-практична спрямованість заходу були підтримані співorganizаторами конференції – відділом регіональної економічної політики ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. Долишнього НАН України", Інститутом вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, Гуманітарно-економічною академією в Лодзі (Польща), Вищою школою підприємництва і адміністрування в Любліні (Польща), ГО "Всеукраїнська Асоціація Економістів-Міжнародників".

У роботі конференції взяли участь фахівці з багатьох установ НАН України та вищих навчальних закладів, неурядових дослідницьких інституцій та представники громадських організацій, бізнесу, органів місцевого самоврядування та їх асоціацій. До дискусії з питань рушіїв та механізмів реконструкції долучилися також зарубіжні фахівці з Польської академії наук, зокрема – Інституту розвитку села та сільського господарства, Інституту праці та соціальних відносин, а також дослідники з вищих освітніх закладів Польщі: Варшавської вищої школи економіки (SGH Warsaw School of Economics); Гуманітарно-економічної Академії в Лодзі (The University of Humanities and Economics in Lodz); Вищої Школи підприємництва й адміністрування в Любліні (VAMED / WSPA in Lublin). Своє бачення проблематики повоєнної відбудови України представили також дослідники зі Швеції, Німеччини, Канади.

Відкриваючи конференцію, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік НАН України **Валерій Геєць** закликав до конструктивної роботи з метою вироблення конкретних управлінських рішень для наукового забезпечення економічної політики відбудови. Він також наголосив, що цей представницький форум покликаний сприяти формуванню

---

¹ **Небрат, Вікторія Василівна** – д-р екон. наук, ст. наук. співр., завідувачка відділу економічної історії, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вул. П. Мирного, 26, Київ, 01011, Україна), ORCID: 0000-0002-5419-3181, e-mail: Nebrat@nas.gov.ua

спільного бачення проблем і шляхів їх розв'язання, що слугуватиме забезпеченню взаєморозуміння між представниками науки, влади, бізнесу, громадянського суспільства, а це, своєю чергою, стане фундаментом суспільної згоди, довіри та консолідації задля успішної реалізації стратегії повоєнної реконструкції економіки України та відновлення її соціогуманітарного простору.

Із вітальним словом до учасників форуму звернулися також очільники установ-співорганізаторів конференції. Зокрема, директорка Інституту вищої освіти НАПН д.пед.н. **Ірина Драч** наголосила, що поряд із економічними факторами базовими рушіями відбудови України є освіта й наука, а впровадження принципів відкритої науки значно підвищить їх ефективність. Директор Інституту регіональних досліджень ім. М. Долішнього НАН України д.е.н. **Василь Кравців** зазначив, що відбудову України та трансформацію національної економіки слід розпочинати вже зараз, беручи до уваги, по-перше, що ніхто достеменно не знає, коли завершиться війна, і по-друге, що й потім ворог нікуди не зникне. Директор Представництва Польської академії наук у Києві пан **Матеуш Бялас** підтвердив готовність польських науковців продовжувати підтримку народу України та наголосив на ролі наукової співпраці як механізму спільного примноження та використання інноваційно-інтелектуальних ресурсів. Декан факультету Управління Гуманітарно-економічного університету в Лодзі (Польща) докторка **Беата Гроблевська-Богущ** у своєму зверненні зауважила, що широкомасштабне вторгнення РФ в Україну викликало активну міжнародну дискусію щодо вірогідних напрямів відбудови України після завершення цієї війни. Проте спільною позицією є переконання, що переможці (Україна) матимуть істотну підтримку (фінансову, технологічну, людського капіталу), що стане базою для майбутньої побудови успішної європейської країни. Цю думку підтримала декан факультету Управління Вищої школи підприємництва й адміністрування в Любліні (Польща) пані **Анна Беляк**.

Предметом обговорення на конференції стали питання економічної теорії та історії повоєнного відновлення як підґрунтя вироблення національної стратегії відбудови економіки та інституційної модернізації України. У фокусі доповідей і виступів було вирішення таких дилем:

1. Суспільний запит на вироблення візії, теоретичної моделі національної економіки як наукового підґрунтя структурних реформ і – водночас – відсутність адекватної відповіді з боку української науки.

2. Необхідність урахування міжнародного досвіду і – разом з тим – розуміння його обмеженості й переосмислення з позицій актуальних умов і специфічних завдань, що стоять перед українською державою і соціумом.

3. Критична потреба в зовнішній допомозі та – водночас – прагнення відстояти державну незалежність і зміцнити політичну суб'єктність Української держави.

4. Декларація намірів України щодо євроінтеграції як магістрального політико-економічного вектора і – при цьому – неможливість виконати всі вимоги.

5. Масштаби завдань, що потребують сильної держави і централізованого вирішення і – разом із тим – реальна децентрація та зростання ролі недержавних інституцій.

6. Імперативи структурно-технологічної реконструкції економіки і бар'єри, закладені попередньою траєкторією сировинного, низькотехнологічного виробництва й експорту.

7. Реальні тенденції деіндустріалізації на тлі декларативного переходу до постіндустріальної економіки і – водночас – потреби відродження та зміцнення промислової основи економіки.

8. Концентрація земельної власності та експортоорієнтованого агровиробництва і – при цьому – необхідність розвивати ланцюги переробки і створення вартості.

9. Безпекова потреба в єдності та згуртованості, з одного боку, та з іншого – відсутність нового суспільного договору як основи консолідації соціуму та конструктивної взаємодії суспільства і держави.

10. Масштабна міграція фахівців і молоді, людські військові втрати і – при цьому – потреба у фаховому та інтелектуальному людському потенціалі для відбудови та формування знанневої економіки.

11. Інтеграція в міжнародне науково-освітнє середовище, збільшення академічної мобільності і – водночас – падіння престижності та рівня національної освіти та науки.

12. Зростання громадянської активності та інклюзії, з одного боку, і – з іншого боку – відсутність чи неефективність соціального діалогу, конструктивної взаємодії громадянського суспільства і держави.

Пошук рішень для цих та інших актуальних економічних, соціальних і політичних проблем України відбувався в контексті аналізу та врахування часово-просторових детермінант суспільного розвитку.

У процесі роботи конференції, а також у матеріалах, наданих учасниками для публікації², були представлені результати досліджень, які поглиблюють історико-економічні знання про напрями, пріоритети та конкретні механізми політики відбудови після Другої світової війни в окремих країнах Західної Європи, Східної Азії; розкривають чинники успішності трансформаційних реформ та євроінтеграції у країнах ЦСЄ; вказують на загрози відновленню та подальшому зміцненню національної економіки та держави. У виступах

---

² Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України", Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2023. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Mizhnar-istor-dosvid-povojen-rekonstrukcii-uroky-dla-Ukrainy.pdf>

доповідачів та під час дискусії було виокремлено ключові імперативи та детермінанти стратегування економічної політики, окреслено потенціал відкритої науки та розбудови громадянського суспільства в контексті завдань повоєнної реконструкції економіки, інституційної модернізації та євроінтеграції України.

Економіко-теоретичне підґрунтя національної стратегії відбудови

Заступник директора Інституту економіки та прогнозування НАН України академік НАН України **Андрій Гриценко** у своїй доповіді зробив глибокий політико-економічний аналіз основних характеристик сучасного світу, наголосивши, що війна РФ проти України є локалізацією у просторі України найбільш гострих глобальних суперечностей провідних світових гравців. Тому потрібно аналізувати не тільки досвід країн, які відбудовували свої економіки після війн, а й увесь історичний досвід економічного розвитку, його логіку, закономірності та сучасну специфіку. "Без цього використання зарубіжного досвіду може перетворитися на накладання абстрактних схем на економіку, що не сприймає такі схеми внаслідок інших міжнародних, інституційних, макроекономічних умов, ментальних характеристик, історичної траєкторії розвитку", – зауважив доповідач. На думку А. Гриценка, повоєнна реконструкція економіки України повинна бути спрямованою на формування національно укоріненого економічного розвитку, який спирається на найбільш повне використання національного економічного потенціалу і створення мережі ланцюгів продукування доданої вартості та переробки сировини у кінцеву продукцію для задоволення внутрішніх потреб та експорту.

Міжнародним аспектам повоєнного позиціонування України та її відбудови присвятив свій виступ провідний науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень Інституту економіки та прогнозування НАН України д.е.н. **Олексій Плотніков**. Він зауважив, що без опрацювання історичного досвіду зарубіжних країн вироблення заходів відбудови не буде успішним. Теоретичним підґрунтям формування стратегії відбудови України, на думку вченого, має бути наукове осмислення процесів фрагментації світової економіки як припинення традиційної глобалізації та усвідомлення неминучої залежності України від зовнішніх джерел фінансування і матеріальної допомоги у майбутньому. Відтак він наголосив на необхідності реалістичного погляду на обмеженість не лише внутрішніх, а й зовнішніх ресурсів відбудови. Врахування зовнішньоекономічних умов, розуміння інтересів країн-партнерів та відсутності "вільних грошей" в умовах фрагментації світової економіки є важливими параметрами вироблення стратегічного бачення перспектив міжнародної допомоги в реалізації планів відновлення України.

На історично підтвердженій ролі економічної науки у стратегуванні повоєнної відбудови зупинилася у своєму виступі головна наукова співробітниця відділу економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України д.е.н. **Наталія Супрун**. Вона звернула увагу на необхідність розмежування економічної моделі довоєнної України, моделі, яка формується в умовах війни, та

моделі майбутнього, що має бути вироблена економічною наукою. "Укорінення позитивних суспільних цінностей і розроблення механізмів їх капіталізації має перебувати у фокусі постійної уваги економічної науки", – наголосила науковиця. У контексті ціннісного підходу було аргументовано перспективність моделі соціальної ринкової економіки, що ґрунтується на забезпеченні державою свободи приватної ініціативи в рамках сприятливих правових норм для розвитку конкуренції. Успішність повоєнної відбудови Західної Німеччини, на думку Н. Супрун, була визначена саме наявністю чіткої візії майбутньої моделі економіки, виробленої представниками Фрайбурзької школи неолібералізму. Тож визначенню основних сценаріїв та механізмів відновлення України має передувати розроблення науково-обґрунтованої моделі майбутнього та концептуалізація її базових параметрів, які й були представлені у виступі. Доповідачка також охарактеризувала низку дилем інституційної трансформації, вирішення яких становить актуальні завдання для економічної науки, зокрема: "стратегія швидкої відбудови vs модернізація економіки; можливість скористатися перевіреним історичним досвідом vs прагнення розробити оригінальний сценарій; опора на зовнішні ресурси для відбудови vs розвиток внутрішнього ринку та уникнення ризику узалежнення національної економіки". При здійсненні вибору та реалізації на цій основі стратегії відбудови важливим є досягнення суспільного консенсусу щодо її цілей і засобів. Адже без суспільної консолідації на засадах поінформованості, згоди та активної взаємодії досягнення цілей відбудови та модернізації, як показує історичний досвід, є неможливим. Саме економічна наука може і повинна, як наголосила Н. Супрун, "генерувати концептуальні ідеї щодо визначення візії майбутнього, пропонувати пріоритетні шляхи їх втілення, стати модератором суспільного дискурсу з цих питань; формувати та апробувати в експертному середовищі модель майбутньої соціально-економічної системи; розробляти стратегію деконструкції неефективної моделі і конструювання нової з урахуванням нового суспільного договору. Поки українські воїни та волонтери здобувають перемогу на фронті, українським науковцям належить подбати про те, як збудувати мир в Україні".

Успішні зарубіжні практики повоєнної відбудови та модернізації економіки: можливості імплементації в Україні

Розглядаючи можливості імплементації в Україні успішних зарубіжних практик повоєнної відбудови та модернізації економіки, учасники конференції звернулися до досвіду реалізації управлінських рішень у забезпеченні втілення планів і стратегій реконструкції; аналізу співвідношення внутрішніх і зовнішніх чинників успішності відбудови; розгляду національних особливостей вирішення завдань відновлення життєвого простору; позитивних і негативних результатів на шляху повоєнного відновлення промисловості після воєнних конфліктів та ін.

У доповіді заступника директора Національного інституту стратегічних досліджень д.е.н. **Ярослава Жаліла** було наголошено на відмінностях умов та змісту Плану Маршалла і сучасного плану зовнішньої допомоги Україні в

повоєнній реконструкції. Спрощене, механістичне сприйняття умовного Плану Маршалла в сучасних реаліях зводиться до невиправданих очікувань зовнішніх грошових надходжень, які мають компенсувати втрати і вирішити всі проблеми відбудови. Науковець зауважив, що насправді "акселеруюча, управлінська складова Плану Маршалла була значно вагомішою, ніж фінансова. Допомога за планом становила близько 3% від загального національного доходу країн-реципієнтів". Я. Жаліло виокремив такі ключові стратегічні цілі Плану Маршалла-1947: закладення основ євроатлантичної інтеграції; повоєнна реабілітація економіки США; заповнення товарних дефіцитів на європейському ринку; послаблення ризиків девальвації при відновленні; формування основ загальноєвропейського співробітництва. При цьому довготривалого успіху досягли саме ті країни, які мали власні національні стратегії відбудови та міцні інституційні структури для їх реалізації. На жаль, як зауважив доповідач, станом на сьогодні ЄС не сформував єдиної політики щодо України; відсутня артикуляція конкретного значення співпраці з Україною для європейського бізнесу та, відповідно, послідовна адвокація євроінтеграційного курсу України; урядовий Національний план відновлення України не має цілісності, а завдання не характеризуються вичерпністю. На завершення доповіді Я. Жаліло представив завдання Плану Маршалла 2.0 як інституційної основи міжнародної взаємодії для відбудови України.

Роль неекономічних чинників, зокрема ціннісного фундаменту повоєнної реконструкції економіки на прикладі Японії розкрив у своєму виступі провідний науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень Інституту економіки та прогнозування НАН України д.політ.н. **Ігор Пілясв**. Він наголосив, що реалізація конкурентних переваг національного господарства безпосередньо пов'язана з віднайденням та втіленням конкурентних переваг національного характеру, менталітету, господарської культури. Принципи конфуціанського капіталізму в поєднанні з демократизацією економіки в Японії стали потужним чинником формування японського економічного дива. Земельна реформа забезпечила розвиток сільського господарства. У промисловості традиційні монополії – дзайбацу – були трансформовані в кейрецу, де управління здійснюється професійними менеджерами, а права працівників захищені профспілками. Корпоративна відданість і традиційне працелюбство стали ресурсом відбудови та розвитку Японії. Доповідач підсумував, що, попри істотні відмінності в історії та національних традиціях, комунітарно-солідаристська модель відбудови та розвитку економіки має значний потенціал для імплементації в Україні. Громадянська активність і соціальна енергія, національна консолідація і відданість, яку виявляють українські громадяни під час збройного протистояння ворогу, мають бути трансформовані й скеровані на вирішення завдань повоєнної відбудови та розвитку високоєфективної конкурентоспроможної економіки.

Поряд із історіями успіху заслуговує на увагу негативний досвід повоєнної та посткризової відбудови. Старша наукова співробітниця відділу промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України д.е.н. **Олена Ципліцька** представила докладний аналіз досвіду відновлення промисловості країн Західних Балкан після югославських війн 1990-х років та виокремила причини негативних результатів і провалів повоєнної економічної політики, сформулювавши застереження для України. Передумови для відбудови промисловості у Сербії, Боснії і Герцеговині та Хорватії були подібними до тих, які наразі має Україна (спадок соціалістичного ладу, руйнування промислової інфраструктури та людські втрати внаслідок війни, розрив виробничих і збутових ланцюгів унаслідок розпаду раніше інтегрованого економічного комплексу, залученість міжнародних організацій у процеси відновлення), тому їх досвід є особливо цінним. Як зауважила доповідачка, уроком для України має бути те, що промисловий сектор цих країн не отримав жодної зовнішньої підтримки, на виробничу сферу було спрямовано лише 3% всього обсягу допомоги. Тому поряд із позитивними результатами промислового відновлення були й негативні: у Боснії і Герцеговині – незначна позитивна динаміка зайнятості, зростання тіньової економіки, нестабільність припливу інвестицій; у Сербії – радикальна деіндустріалізація, зниження соціальних стандартів створених робочих місць, непрозоре бізнес-середовище); у Хорватії – вплив кадрів з промисловості, збереження і розвиток високотехнологічних виробництв супроводжувалися формуванням т. зв. кланового капіталізму. Одним із балканських уроків є те, що повоєнне відновлення має починатися з інфраструктури, яка є передумовою та базою відродження промисловості. Причинами деіндустріалізації в країнах Західних Балкан стала слабка залученість уряду до вироблення та прийняття рішень, низька інституційна спроможність, погіршення якості еліт в урядуванні, недостатність фінансової допомоги для відновлення навіть критичної фізичної інфраструктури за умов відсутності внутрішніх інвестиційних ресурсів. Близькість нестабільних територій (Косова), високий рівень корупції, фіскальна невизначеність також посилюють загрози стабільного розвитку. З виступу О. Ципліцької можна зробити висновок, що незадовільний рівень інституційного середовища, незавершеність реформ, які мають гарантувати верховенство права, захист власності, дієвість конкуренції, можливості генерування капіталу, слугують блокаторами відбудови економіки реального сектора, зокрема промисловості. Досвід країн Західних Балкан показує можливі ризики для України. Тому важливо розробляти власні програми реструктуризації промисловості та створювати умови для реалізації внутрішнього інвестиційного потенціалу.

Польські учасники у своїх виступах зупинилися на досвіді відновлення соціокультурного простору та визначенні пріоритетів відбудови міст із позицій сучасної урбаністики (магістр-інженер – архітектор **Валентин Патій**) та потенціалі бізнес-моделі фрайчайзингу для пожвавлення підприємницького середовища, відновлення економічного колообігу в умовах післявоєнної

відбудови (Ph.D., ад'юнкт Варшавської школи економіки **Марта Зьолковська**). Реконструкція економіки передбачає використання ключових інноваційних інструментів швидкої та якісної перебудови бізнесу та підприємництва. Як свідчить досвід країн, які успішно пройшли процес посткомуністичної трансформації та інтеграції в економічний простір ЄС, зокрема Польщі, важливою є урядова підтримка підприємництва на центральному рівні в рамках цільових програм розвитку підприємництва за участю бізнес-асоціацій; створення та розвиток мережі освітніх та консультаційних центрів, організація тренінгів, семінарів та інших заходів, присвячених навчанню та ознайомленню з успішними бізнес-практиками. Серед перспективних форм активізації та розвитку підприємництва польські колеги виокремлюють франчайзингову бізнес-модель. У процесі інституційної модернізації необхідне вдосконалення законодавства України в напрямі урегулювання пучка правовідносин власності, подолання недобросовісної конкуренції, приховування відповідної інформації та інших порушень. Упровадження та адаптація норм, прийнятих у європейській практиці, значною мірою стимулюватиме створення та розвиток виробничо-торговельних систем, підвищить зацікавленість міжнародних інвесторів і франшиз у виході на ринок України.

Тему новітнього досвіду відбудови продовжив виступ доцентки кафедри фінансового менеджменту Львівського національного університету імені Івана Франка, к.е.н. **Ольги Сич**, яка презентувала спільне з **Іриною Пасінович** (доцентка кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету "Львівська політехніка", к.е.н.) дослідження повоєнної відбудови міст Боснії та Герцеговини. Відбудова міст важлива, беручи до уваги, що міста є центрами суспільного розвитку та економічного зростання, в них зосереджено не тільки економічний, соціальний, науковий, а й демографічний, інноваційний потенціал, а саме це рухатиме економіку і державу вперед. Попередній досвід відбудови міст України після Другої світової війни показав недоліки адміністративного підходу, коли залишалося мало вільного громадського простору, значною мірою було втрачено соціокультурну пам'ять та історичні особливості архітектури міст. У виступі було наголошено, що відсутність стратегії ревіталізації життєвого простору, злагодженості дій місцевої влади і зарубіжних донорів, непрозорість процесів, рішень і фінансових потоків, корупція становлять реальну загрозу раціональному та соціально орієнтованому повоєнному відновленню міст.

З огляду на це варто зазначити, що ключову роль для забезпечення успішності відбудови в Україні мають структурні реформи – як процес впорядкування економічного життя та надання економічній діяльності визначеності, передбачуваності, а економічній системі – стійкості. У повоєнній економіці структурні реформи мають забезпечити умови для відновлення економічної активності, зокрема підприємницької діяльності; відновлення функціонування ринків, у тому числі ринку праці; перетворення ресурсів на

активи, включення їх в економічний колообіг; дієвості механізмів капіталоутворення та інвестиційного процесу. Міжнародний історичний досвід країн, які істотно відрізнялися за стартовими умовами, внутрішньою суспільно-політичною ситуацією, зовнішніми чинниками і темпами повоєнної відбудови та подальшого економічного зростання, підтверджує, що встановлення інституційного порядку шляхом проведення структурних реформ та використання можливостей, які відкриваються внаслідок геополітичних змін, становлять передумову успішного повоєнного відновлення і подальшого інноваційно-технологічного розвитку.

Економічна політика відбудови та стратегічні пріоритети суспільного розвитку

Одним із центральних тематичних блоків роботи конференції став предметний розгляд актуальних проблем української економіки у контексті вироблення політики відбудови та визначення її стратегічних пріоритетів.

Розвиток внутрішнього виробництва і структурні зміни економіки як ключове завдання повоєнного відновлення представив у своїй доповіді директор ДП "Укрпромзовнішекспертиза", к.е.н. **Володимир Власюк**. Як практикуючий економіст він наголосив: "Поки в Україні не буде достатньо розвиненого внутрішнього виробництва і високотехнологічної обробної промисловості, ми не вирішимо завдань економічної безпеки, розвитку та добробуту. Це підтверджує наша економічна історія, яка, на жаль, не була історією успіху. Як показують дані щодо динаміки обсягів ВВП за 1990–2022 рр., кожна економічна криза призводила до зменшення обсягів економіки України та її неспроможності вийти на попередні локальні піки". Тобто причиною негативних трендів є не війна – вона лише підсилила й загострила проблеми, які були раніше. Основною причиною, на думку доповідача, є ослаблення переробної промисловості упродовж останніх десятиліть. У структурі ВВП України частка переробної промисловості низька (близько 10%), і вона продовжує знижуватися. Інтеграція в міжнародні ланцюги виробництва продукції має відбуватися не за рахунок постачання сировини і людей, а шляхом розвитку переробки аж до випуску готової продукції. "Слабка переробна промисловість, – наголосив економіст, – блокує потенціал інших секторів, зокрема, сільського господарства, а кошти, виручені від експорту сирого зерна, ідуть на імпорт засобів і матеріалів для його виробництва". Таким чином в Україні продовжується відтворення "економіки бідності", що призводить до подвійних втрат через вимушений надмірний імпорт необхідних промислових товарів та через вивезення сировини в необробленому вигляді замість експорту продуктів переробки. В. Власюк наочно представив структуру витрат на виробництво тонни зерна кукурудзи в Україні: 76% – імпортні компоненти, 24% – внутрішня складова. Така структура виробництва та експорту призводить до замкненого циклу низькотехнологічного виробництва й аграрно-сировинного експорту. Завданням стратегії відбудови України має стати злам цієї укоріненої структури. Внутрішня переробка у разі збільшує додану

вартість, тобто все змінюється, якщо в країні з'являються переробні потужності: зростають доходи, зайнятість, виручка від експорту, підвищуються можливості нагромадження та інвестицій. В. Власюк резюмував: "Підвищення вартості однієї фізичної тонни продукції – важливе завдання, яке потрібно вирішувати зараз, не чекаючи завершення війни. Для цього маємо збудувати нову переробну промисловість. У нас для цього є необхідний потенціал і можливості: людський капітал; різноманіття сировини; зовнішній попит на товари переробної промисловості, який зростає; внутрішній попит на продукцію переробної промисловості; внутрішній інвестиційний попит на реконструкцію інфраструктури. Необхідна політика, яку ми раніше не застосовували. Основними сегментами майбутньої обробної промисловості України можуть стати поглиблена переробка місцевої сировини; розумне заміщення імпорту; виробництво складної індустріальної продукції на базі наявних НДДКР; промислові hi-tech (цифрові технології та інжиніринг); зміцнення національної безпеки". Доповідач виокремив два практичних кроки плану відновлення: 1) на етапі війни і в період відбудови важливо максимально задіяти існуючі виробничі потужності; 2) потрібно стимулювати будівництво нових переробних заводів. Реалізація цих кроків істотно підвищує шанси України на успішну відбудову. На прикладі виробництва будівельних матеріалів для відбудови доповідач проілюстрував, що близько 90% потреб можуть бути покриті вітчизняним виробництвом. Більше того – будівельний сектор, попри руйнування, зберігає свою виробничу спроможність. Незважаючи на дефіцит потужностей із виробництва цементу, скла, мінеральної вати, загалом підприємства України можуть забезпечити виробництво необхідних будівельних матеріалів. Ризиком є можливість вимог країн-донорів щодо необхідності використання їхніх потужностей для забезпечення відбудови України, але цьому необхідно протистояти на рівні державної політики. В. Власюк наголосив, що "локалізація відновлення" підтримає післявоєнну економіку України, зменшить потребу фінансування зведеного бюджету країни за рахунок зовнішньої допомоги та матиме значний соціальний ефект, зокрема сприятиме поверненню вимушених мігрантів. Тобто головним завданням плану відновлення має стати якнайшвидше відновлення спроможності країни забезпечувати себе і заробляти на свій розвиток. Підсумовуючи свій виступ, доповідач визначив – як імператив макроекономічної стабілізації та розвитку промисловості – суть політики, яку необхідно застосувати: "Для побудови сучасної обробної промисловості необхідне державне стимулювання підприємництва у сфері виробничої діяльності. Об'єктом державної підтримки має стати підприємець, який інвестує у розширення виробництва чи будівництво нових заводів³. Засобами реалізації

³ Принагідно зазначимо, що у вітчизняній історії підтримка промислового підприємництва становила основу внутрішнього протекціонізму як важеля створення економічного потенціалу на етапі ринкової індустріалізації другої половини XIX – початку XX ст.

такого курсу мають слугувати інструменти грошово-кредитної (облікова ставка, валютний курс, регулювання монетарної бази), фіскальної (зведений бюджет, система державних закупівель, податкове стимулювання, інституції розвитку) та технічної (технічні стандарти, підписання з ЄС угоди АСАА) політики. Лише системне і комплексне застосування цих інструментів може забезпечити відчутний ефект для відбудови й відкрити можливості для розвитку економіки".

Після розгляду пріоритетів структурної трансформації економіки України у секторальному аспекті учасники звернулися до просторового аспекту. Питанням регіональної економічної політики були присвячені доповіді та виступи науковців ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України".

Зокрема, завідувачка відділу д.е.н. **Світлана Шульц** у своїй доповіді (спільно з аспірантом **Миколою Антоном**) обґрунтувала пріоритети державної регіональної політики у вимірі факторів продуктивної спроможності регіонів. Вона звернула увагу присутніх, що проведення децентралізації напередодні повномасштабної війни сприяло розвитку багаторівневого врядування та розширенню можливостей щодо регулювання розвитку територіальних громад, а також заклало підвалини співпраці громадського сектора з урядовим. Разом із тим, як наголосила доповідачка, досягнення позитивної динаміки продуктивної спроможності регіонів у повоєнній реальності потребуватиме низки прогресивних рішень щодо модернізації підходів та інструментарію державної регіональної політики. Тобто йдеться про приведення регіональних програм у відповідність до запропонованої типології функціональних територій, коригування Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, посилення зв'язку між стратегічним і бюджетним плануванням, запровадження нового механізму бюджетного вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів, внесення змін до механізму розподілу та використання коштів ДФРР тощо.

Пріоритети та механізми регіональної економічної політики подолання соціально-гуманітарних викликів війни були обґрунтовані у спільному виступі д.е.н. **Тараса Васильціва** та д.е.н. **Ольги Мульської**. Як показали дослідження, проведені в Інституті регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, близько 11% внутрішньо переміщених осіб не планують повертатися на попереднє місце проживання та намагаються налагодити життя на новому місці на постійній основі. Відтак науковці наголосили на необхідності вже зараз, не чекаючи закінчення війни, починати відбудову житла та соціальної інфраструктури, де це можливо; приймати управлінські рішення з метою стабілізації ситуації щодо внутрішніх вимушених переміщень, недопущення гуманітарної катастрофи та загроз національній єдності, які мають бути спрямовані на подолання проблеми низького рівня захищеності ВПО, їхньої високої фінансової вразливості, труднощів пошуку місця тимчасового перебування, зниження якості послуг соціальної інфраструктури через надмірні навантаження.

Репрезентуючи дослідження, проведені в ДУ "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України", к.е.н. **Ірина Циналєвська** наголосила на

підвищенні актуальності фактора згуртованості у формуванні державної регіональної політики. До проблем відбудови на рівні територіальних громад звернулася головна наукова співробітниця Національного інституту стратегічних досліджень д.е.н. **Данііла Олійник** (тема виступу "Повоєнне економічне відновлення природних активів територіальних громад").

Можливості для розвитку сільських територій від імплементації міжнародного досвіду субсидіарності у державному регулюванні продовольчої безпеки повоєнної України представив у своєму виступі доцент кафедри публічного управління та адміністрування Державного торгово-економічного університету к.е.н. **Андрій Шинькович**. Він зауважив, що повоєнна відбудова – це шанс використати нові можливості, які відкрилися за таких драматичних умов. Бідність населення та знелюднення сіл показують невикористаний потенціал економіки України та її родючих земель. Шляхом вирішення системних проблем, на думку дослідника, має стати впровадження нових ефективних рішень під час розвитку вторинного сектора економіки. Тобто децентралізація і розвиток місцевих громад має відбуватися в ув'язці з розвитком локального виробництва, продовженням ланцюгів переробки місцевої сировини, розбудовою інфраструктури аграрного підприємства.

На конференції також розглядалися питання фінансового забезпечення відбудови. Зокрема, обґрунтування засад раціональної інвестиційної політики у період повоєнного відновлення України на основі досліджень, проведених в Інституті економіки промисловості НАН України, представили у своєму спільному виступі д.е.н. **Данило Череватський** та к.е.н. **Денис Липницький**. Розроблені експериментальні моделі відновлення вуглеводобувних підприємств переконують, що інвестиційна стратегія має враховувати не тільки абсолютні показники монопроектів, а й питому віддачу від інвестицій.

У своєму виступі керівник відділу грошово-кредитних відносин Інституту економіки та прогнозування НАН України д.е.н. **Євген Бублик** розкрив деякі аспекти макрофінансової стабілізації, зокрема аргументував доцільність перегляду підходів фінансових регуляторів України щодо валютної лібералізації на користь упровадження проміжного режиму валютного курсу, забезпеченого ефективною системою валютного регулювання.

В обговоренні питань стратегування повоєнної відбудови взяли участь: д.е.н. **Анатолій Мокій**, який наголосив на необхідності визначення національної ідеї, яка має детермінувати доктрину і макромодель розвитку економіки України; к.е.н. **Світлана Гречана**, яка на основі досліджень, проведених в ДУ "Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України", розкрила актуальність і механізми попередньої оцінки втрат територіальних громад через воєнну агресію РФ.

Відкрита наука як чинник повоєнного відновлення та розбудови України як сильної європейської країни

Окремий тематичний блок у роботі конференції становив розгляд питань упровадження принципів відкритої науки. Глибокий аналіз історії, принципів та

практик відкритої науки зробив у своїй доповіді д. філос. н. **Юрій Мелков**. Він наголосив на значенні відкритої науки для повоєнного відновлення України та її розбудови як сильної європейської країни. К. філос. н. **Тетяна Кармадонова** представила досвід впровадження практик відкритої науки в Іспанії у контексті можливостей його імплементації в Україні. В обговоренні виступу були порушені питання симетричності академічної мобільності та залучення науковців до міжнародних проєктів.

У спільному виступі проф. кафедри державного управління і місцевого самоврядування НТУ "Дніпровська політехніка", д.н.держ.упр. **Тетяни Маматової** та запрошеної дослідниці Міжнародного центру гендерних студій ім. Марії Ягоди Рурського університету Бохуму (Німеччина) к.н.держ. упр. **Ольги Матвєєвої** було розглянуто значення відкритої науки у сфері публічного управління та адміністрування. Зокрема було вказано на системні проблеми, що можуть бути розв'язані за підтримки відкритої науки (закритість наукових тем, обмеженість фінансування, проблеми наукової комунікації та ін.)

З позицій світоглядного утвердження принципів циркулярної економіки представив роль відкритої науки ад'юнкт Гуманітарно-економічного університету в Лодзі (Польща) **Олексій Сисоєв**, наголосивши, що відкрита наука, спрямована на підтримку досліджень із циркулярної економіки, їх популяризацію серед населення нашої планети, формування мотивації до впровадження практик циркулярної економіки, набуває статусу важливого відповідального чинника повоєнного відновлення України на засадах сталого розвитку.

Синтезував концепцію відкритої науки з концепцією повоєнної відбудови у своєму виступі д.е.н. **Ігор Жиляєв**, наголосивши, що відновлення в часи війни передбачає міжнародну наукову співпрацю. Зокрема, розглядаючи форми модернізації принципів наукового співробітництва в умовах геополітичної напруженості, він наголосив, що Україні в науковій політиці, спрямованій на приєднання до нового Європейського дослідницького простору, варто активізувати протидію іноземному втручання, враховуючи відповідний зарубіжний досвід.

Розкриттю солідарності як основоположного принципу імплементації концепції відкритої науки був присвячений виступ завідувачки відділу науково-організаційної та кадрової роботи Інституту вищої освіти НАПН України к.пед.н. **Олени Слободянюк**.

Підсумком обговорення на цій тематичній панелі конференції став виступ д.н.держ.упр. **Ольги Петроє**, яка представила результати соціологічного дослідження готовності українських ЗВО до ефективного функціонування в умовах відкритої науки, наголосивши на актуальних завданнях формування та реалізації ефективної політики національного й інституційного рівнів із розвитку відкритої науки, розбудови дослідницької е-інфраструктури ЗВО з урахуванням можливостей і загроз використання штучного інтелекту в наукових дослідженнях.

У ході дискусії перший віцепрезидент НАПН України д.пед.н. **Володимир Луговий** порушив проблему бар'єрів безперешкодного продукування та поширення знань як основи розвитку науки, що обумовлені обмеженістю дослідницького потенціалу. У контексті розроблення стратегії повоєнної відбудови він запропонував як напрям розвиток дослідницької спроможності наукової сфери України, необхідної та достатньої для ефективного сприйняття складних знань у просторі відкритої науки.

Роль громадянського суспільства в реалізації завдань інституційної модернізації

Для забезпечення Перемоги й успішної відбудови України консолідація нації, взаємодія влади, бізнесу та громадянського суспільства мають чи не найважливіше значення. На ролі соціального діалогу в повоєнному відновленні гідної праці зупинилася у своєму виступі провідна наукова співробітниця Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, к.е.н. **Ірина Новак**. Вона виокремила напрями взаємодії соціальних партнерів у країнах, які зазнали впливу конфліктів, акцентувавши на необхідності спільних дій щодо економічного відновлення і створення робочих місць; захисту прав та інтересів усіх працівників; забезпечення загального доступу до соціальних благ.

В аспекті забезпечення регіонального лідерства України представили роль громадянського суспільства щодо інституційної модернізації д.е.н. **Ірина Штундер** і м.г. **Ярослав Желобицький**. Вказавши на взаємообумовленість отримання зовнішньої допомоги та проведення реформ в Україні, подолання корупції та вступу до ЄС, вони аргументували значення зміцнення громадянського суспільства для забезпечення демократії та прозорості діяльності влади; розвитку суспільних інститутів, які є ключовими у відбудові країни; підтримці міжнародних відносин та співпраці.

Своє бачення необхідності та шляхів модернізації системи надання соціальних послуг в Україні як фактора забезпечення національної стійкості репрезентувала в своєму виступі студентка Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського **Анастасія Пришляк**. Національну стійкість вона визначила як здатність держави та суспільства ефективно функціонувати у кризових ситуаціях, наголосивши, що адаптивність до викликів і загроз значною мірою визначається рівнем розвитку громадянського суспільства.

Міждисциплінарний підхід і практична спрямованість конференції дозволили виробити низку узагальнень та висновків рекомендаційного характеру. Учасники узгодили і підтримали проєкт ухвали, що пізніше був допрацьований після внесення організаційним комітетом доповнень і пропозицій, які надійшли в процесі роботи конференції. Текст ухвали публікується як *Додаток* до цього огляду.

Додаток

УХВАЛА
міжнародної науково-практичної конференції
"МІЖНАРОДНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПОВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ
ЕКОНОМІКИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ"
27 квітня 2023 р.

Учасники конференції, заслухавши доповіді та виступи, обговоривши широке коло питань теорії, історії та політики реконструкції економіки в контексті імперативів захисту державної незалежності України, розвитку євроінтеграції та забезпечення національної перспективи, дійшли згоди та виробили консолідовану позицію щодо таких ключових положень та рекомендацій:

I. ЕКОНОМІКО-ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ВІДБУДОВИ

1. *Стратегічним напрямом* урядової політики повоєнної відбудови України є структурна модернізація економіки та повноцінна інтеграція до ЄС, що передбачає поетапність реалізації цілей і завдань. На першому етапі нагальними *короткостроковими завданнями* є відновлення виробництва, зайнятості, критичної інфраструктури для забезпечення життєвих потреб людей і стабілізації економіки. Від вирішення цих завдань залежить не лише економічна стійкість, а й зупинка масового виїзду за кордон молоді та фахівців, перспективи повернення вимушених мігрантів – т. зв. втікачів від війни. На другому етапі *середньостроковими завданнями* мають бути перезапуск економіки й модернізація інститутів, зокрема: дерегуляція підприємницького середовища, запровадження комплексної підтримки малого та середнього бізнесу, реконструкція старих та пошкоджених і будівництво нових підприємств переробної галузі для подовження ланцюгів переробки місцевої сировини, підвищення технологічного рівня виробництва продукції з високою часткою доданої вартості, формування повного циклу виробництва готової продукції для внутрішнього ринку та експорту. На цьому етапі важливими є сприяння повній продуктивній зайнятості та забезпечення реалізації інноваційного людського потенціалу, формування та відтворення якого має бути наскрізним завданням економічної та соціогуманітарної політики в Україні. На внутрішньому ринку України на цьому етапі необхідно забезпечити зміцнення конкурентного середовища шляхом контролю та регулювання рівня концентрації власності та виробництва в ключових галузях. У сфері зовнішньої торгівлі важливою передумовою реалізації середньострокових завдань є забезпечення доступу до європейських ринків, зокрема, ринків продукції з високою часткою доданої вартості. Поглиблення міжнародної економічної інтеграції та завершення процесу адаптації національного інституційного середовища до норм ЄС має увінчатися підписанням договору про членство України в Європейському Союзі. Послідовне виконання цих завдань із урахуванням визначених пріоритетів вимагає аналізу поточного стану, ключових проблем і викликів, а також усвідомлення нових обмежень і ризиків, детермінованих руйнуванням економічного потенціалу внаслідок війни. Разом із тим, успішне виконання коротко- і середньострокових завдань відкриває стратегічні

можливості зміцнення та розвитку економіки на основі формування бізнес-орієнтованої регуляторної системи, подолання сировинно-аграрної структури виробництва та експорту, досягнення міжнародної конкурентоспроможності та участі в ЄС як рівноцінного партнера.

2. Основу *ціннісного фундаменту* національної моделі пропонується формувати на засадах загальноєвропейських підходів, а саме таких як: стала та ефективна економіка, дружня до довкілля; інклюзивність економічного розвитку; сильні самодостатні регіони та громади, спроможні до саморозвитку; конкурентоспроможна промисловість, що базується на інноваційних засадах. Рамковими умовами розбудови повоєнної моделі економічного розвитку має стати забезпечення реалізації національних інтересів та спроможності української економіки конкурувати в європейському економічному просторі.

3. Повоєнна реконструкція економіки України повинна врахувати попередній пройдений Україною шлях і отриманий досвід, наслідки ринкових трансформацій інверсійного типу і бути спрямованою на *формування національно укоріненого економічного розвитку*, який спирається на найбільш повне використання національних ресурсів, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу і створення мережі ланцюгів продукування доданої вартості та переробки сировини у кінцеву продукцію для задоволення потреб населення та експорту. Це зумовлює необхідність з'ясування номенклатури кінцевої продукції, що користується попитом на внутрішньому і зовнішньому ринках, оцінки сировинних ресурсів для створення цієї продукції, розробки схеми ланцюгів переробки сировини в продукцію, порівняння цієї схеми з реально існуючими процесами і виявлення невідповідностей, вибору варіантів їх подолання шляхом створення відсутніх ланок на основі мобілізації національного потенціалу та розширення імпорту.

4. З огляду на посилення кризових явищ і розгортання довготермінових тенденцій дестабілізації глобального економічного простору, загострення суперечностей між світовими лідерами та всередині регіональних центрів сили, беручи до уваги інтереси країн – партнерів України щодо зміцнення їхніх позицій у міжнародній конкуренції, варто враховувати ймовірність неотримання зовнішньої допомоги в бажаних обсягах, або припинення її надання, або "зміну правил під час гри". Відбудова національного господарства в умовах кризи світової економіки означає небезпеку для України, яка полягає в тому, що весь її потенціал (у тому числі у вигляді рідкісних ресурсів) може бути використаний для порятунку кризової ситуації в інших країнах, особливо у високорозвинених економіках.

II. МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ УСПІШНИХ ЗАРУБІЖНИХ ПРАКТИК ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

1. Світова історія засвідчує, що повоєнні реконструкції ініціювали потужні зміни соціально-економічного простору, ставали могутнім поштовхом для подальшого відродження та трансформації економічних систем. Разом із тим історичні зміни, що відбулися впродовж 75 років від реалізації Плану Маршалла для Західної Європи, а також відмінності початкових умов надання зовнішньої допомоги визначають некоректність безпосередньої екстраполяції досвіду відбудови після Другої світової війни на сучасну ситуацію. Жоден стан, обумовлений повномасштабною війною, численними людськими

жертвами, руйнуваннями виробничої й соціальної інфраструктури, втратою економічного потенціалу територій, згубними екологічними наслідками тощо, не схожий на інші та потребує екстраординарних рішень. Для України час і простір повоєнної відбудови відкриває певне "вікно можливостей" побудови власної моделі відновлення.

2. Історичні зарубіжні практики показують, що успіху досягли країни, які мали національну стратегію відбудови ще до завершення війни і реалізовували її з використанням зовнішньої допомоги, а не реалізували "чужий" план своїми ресурсами. Успішними стали ті країни, які зуміли скористатися зовнішньою допомогою для модернізаційної відбудови, а не каналізували її винятково на гуманітарні потреби. Особливо важливе значення мають такі чинники:

- *формування національної стратегії* та макромоделі розвитку на засадах зміцнення державної суб'єктності та забезпечення національних інтересів;
- *ефективні механізми* управління процесами, що базуються на професіоналізмі та компетентностях;
- *широка соціальна база підтримки* (консолідованість суспільства та воля до здійснення свого національного проєкту);
- *стратегічне зовнішнє партнерство* (інвестиції, технології, організаційна та зовнішньополітична підтримка);
- *інноваційно-технологічна компонента* (запровадження принципів та розвиток практик відкритої науки, інтеграція наукового сектора з галузями національної економіки, базування промисловості на засадах останнього технологічного укладу (в наших умовах – масштабне запровадження політики "Індустрії 4.0", "Індустрії 5.0").

3. Історичний досвід країн, які успішно пройшли етап повоєнного відновлення, одночасно вирішуючи завдання структурних реформ і технологічної модернізації економіки, доводить ключове значення не матеріальних (рівень довоєнного розвитку, частка руйнування та розміри втрат, обсяги та характер зовнішньої допомоги), а інституційних (державна суб'єктність у реалізації плану відновлення, якість інститутів та ефективність публічного управління, рівень інституційної довіри, взаємодія держави, громадян, волонтерських та інших громадських організацій, ступінь комплементарності місцевих і центральних органів влади) та соціальних (людський потенціал і соціальний капітал країни, особливості національного менталітету і рівень суспільної консолідації) чинників.

4. Конкретними механізмами та практиками, що історично довели свою ефективність і можуть бути використані в ході відбудови України, є такі:

- створення системи *національного прогнозування та координації* економічного розвитку на засадах залучення широкого кола стейкхолдерів і досягнення суспільного консенсусу;
- спрямована на *ендогенізацію економічного розвитку політика* урядової підтримки національних виробників;
- визначення та *стимулювання розвитку галузей – драйверів* економічного зростання (заохочення трансферу технологій, урядові замовлення та податкові преференції);
- інституційні механізми відновлення малого і середнього підприємництва, підтримки дрібних фермерських і сімейних господарств, *розвитку локального виробництва з орієнтацією на максимальну переробку місцевої сировини* тощо.

5. Урахування сучасних конкретно-історичних умов та реалістичні підходи щодо дотримання паритету інтересів країн-партнерів у процесах відбудови України вказують на те, що План Маршалла 2.0 для України має:

- артикулювати взаємовигідність реалізації Плану для України та європейських партнерів – тобто охоплювати не лише Україну, а й країни ЄС;
- гарантувати формування стабільного передбачуваного простору та ефективних партнерів для роботи європейських партнерів на українському ринку, їхньої участі в реалізації проєктів відновлення;
- передбачати формування якісних фінансових механізмів для каналізації ресурсів міжнародної фінансової допомоги Україні на відновлення через бюджетну та банківську системи;
- формулювати бачення перспективного місця України у євроспільноті, у т.ч. щодо вирішення глобальних проблем – безпеки, демографії, кліматичних змін, цифрової революції тощо;
- визначати шляхи імплементації в Україні спільних європейських видів політики, зокрема – аграрної, конкурентної, регіональної, транспортної, екологічної, енергетичної тощо;
- визначати напрями промислового співробітництва в рамках цілей відновлення;
- визначати напрями зміцнення логістичних зв'язків між Україною та ЄС;
- встановлювати напрями технічної допомоги органам державної влади та місцевого самоврядування у впровадженні європейських практик.

III. ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ВІДБУДОВИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1. У стратегічній перспективі нераціонально відтворювати неефективну соціально-економічну макросистему минулого, у тому числі фізичну та інституціональну інфраструктуру, з їх недосконалістю й нестабільністю, а головне – невідповідністю до часових параметрів і масштабів домінантних тенденцій динаміки розвитку і викликів глобального середовища. Тому, поряд із першочерговою спрямованістю політики відновлення на макроекономічну стабілізацію, стимулювання виробництва продукції, забезпечення зайнятості та доходів населення, стратегічними пріоритетами визначено:

- випереджаючий розвиток науково-технологічної та освітньої сфер, інтегрованих із нагальними потребами військово-економічного сектора економіки;
- збереження, розвиток і реалізація головних і часткових факторів продуктивної спроможності української нації, насамперед у військово-економічному секторі і науково-технологічній та освітній сферах;
- застосування конкурентних засад державної економічної політики у всіх сферах, секторах національної економіки та на всіх рівнях ієрархії управління;
- формування системи стимулювання видів господарської діяльності із зростаючими доходами і/або спадними витратами та їх захист в умовах загострення глобальної конкуренції;
- безумовне дотримання критеріїв національної, у тому числі економічної безпеки, у процесі стратегування соціально-економічного розвитку на всіх рівнях системної ієрархії управління;

- визнання імперативного характеру війни з Росією та її тривалості з неодмінним урахуванням при розробленні стратегічних програмних рішень відбудови і розвитку;
- розроблення і застосування дієвих механізмів руйнування системи кланового капіталізму та ексклюзивного регулювання економіки як передумов дисфункцій інституту держави та екзистенційних загроз національній безпеці;
- відновлення на нових засадах системи наукового забезпечення економічної політики держави, насамперед планування та координації науково-прикладних досліджень позиції України у глобальному середовищі;
- використання можливостей структурної моделі євроінтеграції для досягнення цілей процесу відбудови України із дотриманням балансу інтересів європейських та українських партнерів.

2. Для розвитку *внутрішнього виробництва* рекомендовано створити у складі Державного бюджету України окрему складову – бюджет розвитку, в якому передбачити додаткові видатки на стимулювання економічного зростання та структурних змін економіки зокрема, розвитку переробної промисловості. З метою фінансово-кредитної підтримки створення нових високопродуктивних виробництв та модернізації діючих потужностей в обробному секторі ухвалити закон про створення Національного фонду структурної трансформації економіки (НФСТЕ). Ключовим завданням плану відновлення визначено створення у країні сучасного диверсифікованого обробного сектора економіки, що включає такі сегменти:

- поглиблена переробка місцевої сировини (харчова промисловість, переробка руд і каолінових глин, деревообробка, металовироби);
- розумне заміщення імпорту (нафтопереробка, автопром, нафтохімія, побутова хімія, папір, листове скло, побутова техніка, електроніка, промислове обладнання);
- виробництво складної індустріальної продукції на базі наявних НДДКР;
- впровадження промислових hi-tech;
- розвиток виробництв та інфраструктури, що зміцнює національну безпеку (енергоносії, нафтопродукти, оборонно-промисловий комплекс, енергетичне обладнання).

3. У контексті оновлення стратегічних цілей та інструментарію реалізації державної *регіональної політики*, економічної політики регіонів і територіальних громад визнано доцільним:

- поєднати територіальний та секторальний підходи у наданні допомоги Україні зарубіжними партнерами, державами-донорами та міжнародними організаціями, що не тільки забезпечить пріоритетне вирішення проблем відбудови об'єктів соціальної і критичної інфраструктури у найбільш постраждалих від воєнних дій регіонах, а й сприятиме зростанню їх продуктивної спроможності за рахунок розбудови інноваційно орієнтованої структури економіки. Такий підхід дасть змогу в умовах обмежених ресурсів акцентувати увагу не тільки на потребах у підтримці проблемних територій (сільських чи гірських), а й сприяти подальшому нарощенню потенціалу точок зростання;
- внести корективи до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр. як у частині узгодження типології функціональних територій, запропонованій у Законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій" (№2389-IX

Зарубіжний досвід і національні пріоритети...

від 9.07.2022 р.), так і передбачивши фінансовий та проєктний інструментарій стимулювання та підтримки їх розвитку;

– посилити зв'язок між стратегічним і бюджетним плануванням шляхом забезпечення довгострокового фінансового планування та диверсифікації джерел співфінансування регіональних програм і забезпечити фінансовий контроль за процесами міжнародного донорства;

– створити Фонд відновлення територій, який функціонуватиме за прикладом структурних фондів ЄС, а джерелами його фінансування, на відміну від ДФРР, повинні стати конфісковані активи РФ, міжнародні фінансові ресурси, кредити, гранти та інші;

– внести зміни до механізму розподілу та використання коштів ДФРР, зокрема, встановити диференційовані нормативи співфінансування державних програм з місцевих бюджетів, відповідно до податкоспроможності територіальних громад, звернувши особливу увагу на постраждалі від воєнних дій громади.

4. Відновлення та *розвиток промисловості* потребують реалізації таких завдань і заходів:

4.1. Здійснення більш сфокусованої релокації підприємств, які перебувають у зоні бойових дій, для максимально швидкого перезапуску їх діяльності та стимулювання повоєнного відновлення економіки України:

– передбачити додаткове фінансування створення відповідної інфраструктури для розміщення виробництв в областях, які приймають релоковані підприємства;

– налагоджувати в регіонах комунікацію з підприємцями, які мають наміри перенести виробництва в регіони, та місцевим бізнесом з метою можливого об'єднання технологічно споріднених виробничих потужностей місцевих та релокованих підприємств;

– сформулювати переліки наявних у регіонах підприємств з їхніми партнерами (зокрема й тих, що релокували виробництва), які можуть виробляти товари та надавати послуги для забезпечення потреб ЗСУ, а також переліки товарів та послуг, що належать до таких потреб, на постійній основі інформувати підприємства про ці потреби.

4. 2. Підтримка інтеграційних процесів у галузях промисловості:

– стимулювати інтеграцію галузей машинобудування з фундаментальною і прикладною наукою з метою створення прогресивної матеріально-технічної основи для переоснащення інших галузей промисловості сучасними наукомісткими технологіями, розвитку приладо- та машинобудування, зорієнтованих на складання готової продукції (автомобілів, автобусів, тролейбусів, обладнання, побутової техніки тощо);

– ініціювати створення міжгалузевих кластерів з метою поглиблення інтеграції вітчизняного машинобудування з суміжними галузями промисловості, насамперед металургією та хімічним комплексом, щодо використання у процесі виробництва техніки та обладнання металу, композитних матеріалів та іншої продукції вітчизняного виробництва на взаємовигідних умовах;

– проводити активно-агресивну і конкурентну політику відновлення, розвитку і реалізації продуктивної спроможності напівпровідникової галузі промисловості, модифіковану до умов воєнного стану і післявоєнного відновлення, що передбачає ідентифікацію існуючого факторного потенціалу продуктивної спроможності напівпровідникової галузі з виокремленням такого ключового фактора, як окремі

матеріали для виготовлення продукції мікроелектроніки (наприклад, напівпровідниковий кремній); державну підтримку вітчизняних науково-технологічних розробок, імпорту технологій та інвестицій у мікроелектронну галузь.

4.3. Приведення системи кадрового забезпечення промисловості у відповідність до потреб релокованих і новостворюваних підприємств:

- створити систему моніторингу та прогнозування кадрового забезпечення підприємств промисловості з метою удосконалення процесу формування державного замовлення на підготовку фахівців;

- формування інституціональної інфраструктури розвитку кадрового потенціалу промисловості – технічних форумів, венчурних фондів, грантів для фахівців, які займаються створенням зразків наукоємної продукції та удосконалених технологій виробництва продукції;

- розробити законопроекти про підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації трудових ресурсів за державним замовленням та за потребами бізнесу, про кадрове забезпечення системи безперервної професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у промисловості України;

- провести консультації з представниками бізнес-середовища з метою внесення змін до існуючої системи підготовки технічних та наукових фахівців у галузях промисловості у відповідності з потребами роботодавців.

4.4. Забезпечення енергетичної стійкості промисловості України:

- у проєкті Національного плану відновлення України визначити перелік реформ, законодавчих і регуляторних ініціатив, необхідних для забезпечення енергетичної безпеки промислових споживачів в умовах війни і повоєнного відновлення;

- доопрацювати проєкт Закону України "Про державну промислову політику" з урахуванням результатів його громадського обговорення і визначенням напрямів забезпечення енергетичної безпеки промисловості, включивши відповідний пріоритет до "Цільових пріоритетів розвитку промисловості України" (додати до ст. 3 законопроекту енергетичний пріоритет поряд із інноваційним, екологічним та соціальним);

- сприяти залученню коштів міжнародних організацій, інвестицій і кредитних ресурсів іноземних інвесторів для проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у сфері виробництва енергоносіїв з ВДЕ та альтернативних видів палива.

5. Для стимулювання *інвестиційної активності* у формуванні базису структурної перебудови економіки з пріоритетним розвитком переробних виробництв, створення нових робочих місць необхідно:

- прискорити розгляд і ухвалення Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо особливостей регулювання земельних відносин для забезпечення швидкої реалізації інвестиційних проєктів, спрямованих на відновлення економіки України під час дії воєнного стану та у відбудовний період" (реєстр. № 7711 від 29.08.2022), спрямованого на створення сприятливих під час дії воєнного стану та у відбудовний період умов для реалізації проєктів, що входять до Переліку проєктів відновлення економіки;

- внести зміни до Плану пріоритетних дій Уряду на 2023 р. стосовно необхідності стимулювання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у промислову переробку, у т. ч.

розроблення механізму державної підтримки таких інвестицій (податкові, кредитні пільги, спрощення умов входження на ринок, процедур започаткування будівництва тощо);

– розглянути можливість внесення змін до Податкового кодексу України в частині запровадження визнаних у світовій практиці податкових пільг для підприємств, які інвестують кошти в основний капітал, зокрема: формування спеціальних інвестиційних резервів; уведення інвестиційних надбавок; пільг на реінвестування; інноваційного інвестування;

– у рамках представлення на Конференції з відновлення України (Ukraine Recovery Conference) інвестиційних проєктів з повоєнної відбудови економіки надавати пріоритетність проєктам «зеленої» економіки, що передбачає її розвиток на засадах енергоефективності та кліматичної нейтральності, ефективного використання природних ресурсів, зниження ризиків для довкілля.

6. З метою сприяння якісно новому формату співробітництва з ЄС з урахуванням національних інтересів України щодо розбудови *високотехнологічного сектора* рекомендовано:

– залучити бізнес, промислові асоціації до спільного напрацювання рішень щодо усунення недоліків, які гальмують процес імплементації Дорожньої карти підготовки до укладення угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів у частині ринкового нагляду в Україні, а також використання маркувань товарів українськими виробниками;

– продовжити співпрацю з ЄС у межах отримання фінансової допомоги через відповідні механізми та інструменти фінансування ЄС – передвступний інструмент фінансової допомоги IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance), Трастовий фонд солідарності та ін., зокрема для фінансування цифрової трансформації промисловості;

– ініціювати проведення переговорів з ЄС щодо можливостей реалізації проєктів технічної допомоги із запровадження європейських стандартів на підприємствах, насамперед спільних інноваційно-інвестиційних проєктів у стратегічно важливих сферах і секторах (насамперед науково-технологічному і військово-економічному);

– прискорити ратифікацію Угоди між Україною і ЄС про участь у програмі "Єдиний ринок" для долучення ЄС до відбудови виробничих потужностей в Україні, інвестування в українські проєкти, забезпечення конкурентоспроможності компаній та секторів (інтеграція екосистем, кластерів).

7. Стратегія повоєнної відбудови повинна створити сприятливі умови для *сталого розвитку аграрного сектора* як механізму забезпечення продовольчої безпеки та зростаючої потреби у продовольстві для армії, населення та експорту. Водночас необхідно забезпечити баланс між підвищенням продуктивності агровиробництва та захистом і відновленням природних агровиробничих ресурсів та довкілля. Пропоновані еколого-кліматичні заходи зеленого курсу для аграрного сектора стосуються проведення еколого-геохімічного дослідження ґрунтів і зонування фронтової та прифронтової територій з урахуванням заходів відновлення; формування сталих агроландшафтів зі зменшенням рівнів сільгоспосвоєння і розорання; підтримання балансу поживних речовин у ґрунті, щоб не допустити зниження родючості; а також декарбонізація сільськогосподарського виробництва шляхом розширення сталих агроекологічних

практик ведення сільського господарства, що відповідатиме сучасним міжнародним та європейським орієнтирам аграрного розвитку.

8. Для забезпечення вищої ефективності процесів повоєнної відбудови економіки та стабілізації соціальної системи України важливо реалізувати комплекс заходів економічної політики, що забезпечать вагомі *соціальні ефекти*, зокрема:

- розроблення на національному і регіональному рівнях стратегій розвитку підприємництва для виробництва продукції, забезпечення зайнятості і доходів населення, а також, з метою економічної реінтеграції вимушених переселенців, розроблення програми підтримки розвитку малого і середнього бізнесу для внутрішньо переміщених осіб;

- забезпечення державної підтримки фермерських дрібних і сімейних господарств з метою сприяння самозайнятості населення та продовольчого забезпечення українців продукцією вітчизняного виробництва;

- відбудова об'єктів соціальної сфери з широким застосуванням цифрових та комп'ютерних технологій;

- розроблення програми будівництва соціального житла для вимушених біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО);

- підвищення рівня захищеності ВПО шляхом підтримки діяльності центрів координації дій – гуманітарних штабів, місць розселення ВПО та ін., які надають основну соціальну допомогу; систематизації інформації для переселенців на сайтах; поширення інформації серед ВПО про інститути безоплатної соціальної допомоги з можливістю отримання правових та ін. консультацій; організації при центрах зайнятості курсів навчання, підвищення кваліфікації, семінарів для ВПО та ін.

9. Для забезпечення фінансування форсайт-проектів стійкого просторового розвитку територіальних громад доцільним є впровадження механізму сек'юритизації природних активів, який передбачає трансформацію нефінансових активів у ринкові цінні папери з їх наступним продажем інвесторам. Для зниження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів після завершення війни необхідно створити сприятливе інституційне середовище, ефективність якого визначатиметься ступенем взаємоузгодження цілей та завдань економічного розвитку на державному та регіональному рівні в Плані відновлення України, Експортній стратегії України, Державній стратегії регіонального розвитку, стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів України.

10. Відновлення *зруйнованих міст* України доцільно здійснювати з урахуванням позитивного та негативного зарубіжного досвіду, зокрема:

- реконструкцію проводити за принципом "краще, ніж було", тобто із сучасним плануванням міського простору, використанням новітніх технологій та енергоощадних матеріалів, прокладанням нових інженерних і транспортних мереж;

- здійснювати відбудову міст із урахуванням їх історичних та соціокультурних особливостей, як соціального простору, а не лише адміністративно-виробничої локації;

- передбачити можливості подальшої трансформації міського простору та розвитку міст відповідно до нових викликів часу;

- дотримуватися верховенства соціальних пріоритетів перед економічними з тим, щоб міста були конкурентними у залученні інвестицій та людського капіталу, слугували комфортним простором людського розвитку;

Зарубіжний досвід і національні пріоритети...

– засобами державної політики сприяти підвищенню спроможності територіальних громад у розробці проєктів будівництва постійного та соціального житла для ВПО;

– здійснювати відбудову об'єктів соціальної сфери із широким застосуванням цифрових та комп'ютерних технологій.

IV. ВІДКРИТА НАУКА – ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ ЯК СИЛЬНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРАЇНИ

1. Розвиток наукових досліджень та підвищення їх суспільної ефективності є важливим чинником реконструкції економіки та її подальшого розвитку. Беручи до уваги, що за проміжними підсумками Єврокомісії наукоємність ВВП України виявилася недостатньою для створення позитивного економічного ефекту та враховуючи загрозливу тенденцію відпливу професійних наукових кадрів з України, наголошено на актуальності вирішення таких завдань, як:

– удосконалення законодавчої бази науково-дослідницької діяльності та її наближення до стандартів ЄС;

– оптимізація організаційно-управлінської системи науково-дослідницької діяльності, зокрема: розширення проєктної моделі організації та фінансування академічних досліджень, посилення значущості дослідницьких університетів шляхом ув'язки обсягів бюджетного фінансування з результатами дослідницької діяльності (кількість патентів і ліцензій, економічний ефект від розробок);

– розроблення стратегії утримання та залучення перспективних фахівців сектора освіти та науки, а також вчених – представників діаспор країн ЄС, розвитку кар'єри дослідників у межах університетів, фінансування їхніх міжнародних стажувань у провідних фахових університетах та стале інвестування у дослідження, що містять інноваційний компонент або передбачають отримання суспільно корисного соціально-економічного ефекту.

2. Складовою стратегії повоєнної відбудови має стати розвиток дослідницької спроможності наукової сфери України, необхідної та достатньої для ефективного сприйняття складних знань у просторі відкритої науки.

3. Для доступу до передових знань і технологій, спільного використання знанневих ресурсів ключове значення має впровадження принципів відкритої науки, що надає низку переваг, особливо важливих у контексті обмеженості ресурсів і масштабності завдань повоєнної відбудови, а саме:

– підвищення ефективності науки за рахунок зменшення дублювання та витрат на створення, передачу та повторне використання даних;

– підвищення прозорості процесу підтвердження достовірності результатів досліджень;

– прискорення передачі знань, сприяння швидшому переходу від досліджень до інновацій;

– збільшення впливу результатів досліджень на економіку;

– ефективніші відповіді на глобальні виклики, що вимагають скоординованих міжнародних дій;

– сприяння залученню громадян до досліджень, активної участі в наукових експериментах та збиранні даних;

– підвищення соціальної значимості науки та суспільного статусу професії науковця.

4. Рекомендувати імплементацію принципів відкритої науки у стратегії розвитку наукових установ і дослідницьких університетів, що, поряд із соціальною відповідальністю, дослідницькою доброчесністю, підзвітністю, професіоналізмом, передбачає дотримання засад солідарності (а це – повага та залученість, співробітництво та комунікація, визнання цінності індивідуального внеску в загальний результат), а також:

– відкритість даних;

– розроблення показників оцінювання якості (а не кількості) та впливу досліджень;

– вільний доступ до рецензованих наукових публікацій;

– сприяння обміну результатами, навіть на проміжних етапах дослідження;

– розвиток Європейської хмари відкритої науки як об'єднаної екосистеми дослідницьких інфраструктур.

5. Для забезпечення об'єктивності оцінювання науковців і дослідницьких установ та підвищення якості управління науковими дослідженнями рекомендуємо чимшвидше відмовитися від преференцій виданням, що індексуються у базах Web of Science і Scopus (WoS, Sc), і створити умови для нормального функціонування та адекватної оцінки національних фахових видань українською науковою та освітянською спільнотою та її очільниками шляхом формування:

– національної видавничої системи наукової літератури (включаючи відкритий Національний депозитарій наукових видань);

– національної системи оцінювання установ освіти і науки та дослідників на основі адекватних комплексних індикаторів оцінки, яка б відповідним чином враховувала публікаційну активність дослідника саме у національних фахових виданнях, а не фокусувалася тільки на виданнях, які індексуються виключно в наукометричних базах WoS, Sc);

– єдиної державної, уніфікованої, автоматизованої системи обліку та звітності наукових установ і науковців "Наука України" з метою мінімізації перманентного відволікання наукових кадрів на подання звітності за різними формами і показниками та максимального використання переваг інформатизації та цифровізації в організаційно-управлінській складовій наукової діяльності.

V. РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ІНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

1. Завдання повоєнної реконструкції України у трансформаційному режимі означає необхідність інституційної перебудови держави в напрямі демократизації управління прийняттям рішень та суспільного контролю за їх ефективністю. Зміцнення громадянського суспільства та розвиток взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу з громадськими організаціями та неформальними об'єднаннями відкриває простір та формує передумови для розвитку й укорінення демократичних цінностей – економічної свободи та відповідальності; самоорганізації та самоврядування на всіх рівнях; громадянської активності та соціального залучення;

Зарубіжний досвід і національні пріоритети...

фахової компетентності та інституційного порядку; людської гідності та соціальної справедливості; плюралізму думок та єдності соціальної дії; громадянської солідарності та інституційної довіри – які, своєю чергою, становлять економічний і соціальний ресурс відбудови економіки України.

2. Для забезпечення інклюзивності та успішності процесу модернізаційної відбудови визначено такі пріоритетні напрями:

– підтримка діяльності української громадянської платформи з *консолідації суспільства* й протистояння російській пропаганді та гібридній війні проти української держави і нації;

– відновлення та *зміцнення соціального діалогу*, розвиток соціального партнерства задля економічного відновлення і створення робочих місць, захисту прав та інтересів усіх працівників, забезпечення загального доступу до соціального захисту;

– розвиток економічної демократії, *посилення взаємодії бізнесу з місцевими органами влади та організаціями громадянського суспільства* з метою забезпечення реалізації економічної та соціальної активності громадян, мотивування до підприємницької діяльності та самозайнятості;

– *подолання протиставлення* держави та волонтерських організацій, зокрема, через залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг, попит на які зростає внаслідок триваючої війни;

– *розвиток прямої демократії* – розширення участі громадян у політичному житті країни, контролі за діяльністю влади, залученні до прийняття важливих рішень задля подолання корупції та зміцнення інституційної довіри;

– упровадження перспективних практик інтеграції прекаріату та маргіналізованих соціальних прошарків засобами демократичної *"альтерполітики"*;

– зміцнення позицій громадських організацій у розробленні проєктів та планів відбудови, їх експертній підтримці та публічному обговоренні з метою *досягнення консенсусу суспільства* щодо траєкторії свого розвитку та підвищення якості управління змінами.

Ухвалу підготовлено на основі узагальнення робочою групою тез, доповідей, виступів у дискусії учасників міжнародної науково-практичної конференції "Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України" (академіка НАН України А. Гриценка, докторів економічних наук В. Небрат, Н. Супрун, С. Шульц, Я. Жаліла, Т. Васильціва, А. Мокія, М. Флейчук, О. Попової, О. Собкевич, О. Снігової; докторів педагогічних наук В. Лугового, І. Драч; доктора наук з державного управління О. Петроє; кандидатів технічних наук С. Биткіна, В. Хаустова; кандидатів економічних наук В. Власюка, О. Курбет та ін.) з урахуванням пропозицій і доповнень до проєкту резолюції, надісланих учасниками конференції